

NUMMER 20

September - 2026

schoenhove

'Schoenhove'
is een uitgave van
de Historische
Vereniging Schoonhoven

OPEN MONUMENTENDAG 2026

Veerkrachtig erfgoed

Militaire kantine en
Kweekschool wordt
Stadsbieb

Meer dan een eeuw
staat het stations-
gebouw fier overeind

Klokkendieven...
fabel of feit? Een lesje
klokkenkijken

COLOFON

'Schoenhove' is een uitgave van de Historische Vereniging Schoonhoven | September 2026

Foto cover: *Stil en nog verlaten staat het stationsgebouw in 1913 te wachten tot de treinen eind 1914 gaan rijden. Op 29 september 1914 wordt een geslaagde proefrit gemaakt onder leiding van architect L.A.M. Ankersmit.*

Tekst en afbeeldingen mogen niet zonder toestemming van de auteurs worden hergebruikt.

HOOFDREDACTIE Peter van der Zwaal

EINDREDACTIE Lucy Beker

VORMGEVING Leo de Kluijver

TEKST Wim van As, Huib Geuze, Leo de Kluijver, Bastiaan Schonk, Jan de Vries en Peter van der Zwaal

info@historischeverenigingschoonhoven.nl

www.historischeverenigingschoonhoven.nl

Veerkracht

Het thema van de Open Monumentendag is Veerkrachtig Erfgoed en dat thema deed mij bij de voorbereiding van deze Scoenhove denken aan de bibliotheek. De bibliotheek van vroeger (waar je in stilte een boek ging uitzoeken) is er niet meer, maar het instituut bleek veerkrachtig. De hoofdtak verschoof: het is nu een ontmoetingsplek voor educatie en cultuur.

Die veerkracht zie je ook in het gebouw aan het Doelenplein waar de bibliotheek binnenkort haar deuren opent. Ooit gebouwd als kantine voor de Instructiecompagnie, werd het in de jaren '20 verbouwd tot schoolgebouw, weer later tot dienstencentrum en vanaf het eind van dit jaar is de bibliotheek erin gevestigd. Door het een nieuwe bestemming te geven, blijft het bestaan. Dat is de veerkracht van erfgoed.

In Schoonhoven zijn meer voorbeelden aan te wijzen van veerkrachtig erfgoed: de watertoren en het Doelenhuis zijn goed zichtbare voorbeelden. Wat meer verstopt zijn de hergebruikte orgels in de Grote Kerk en in de katholieke kerk, maar dit nummer van Scoenhove zet er de schijnwerpers op.

Ook het gebouw van de Jan Kortlandschool bleek veerkrachtig, maar de schoolgebouwen van de Willem de Zwijgerschool en de Burg. Atenschool (later Schoonhovens College Vlisterveg) niet, die zijn helaas afgebroken. Ik hoop dat het stadhuis veerkrachtig erfgoed zal blijken te zijn.

*Peter van der Zwaal,
redactie*

*Deze uitgave kwam tot stand mede dankzij
subsidie van Gemeente Krimpenerwaard.*

**Foto op pagina 2:
Een AI-inkleuring
van het tweede
orgel dat de
Grote Kerk van
1901-1975 bezat:
een orgel met
vier levens.**

De gebruikte bronnen en leessuggesties staan op de website. Bij sommige artikelen is er meer tekst dan in Scoenhove is opgenomen. Scan de QR-code voor aanvullende informatie.

Het station van eindpunt tot hart van een nieuwe wijk

Foto boven: het
station kort na
de opening in
1915

In de jaren zeventig fietste ik vaak over het statige stationsplein in Schoonhoven en dan was ik geïmponeerd door de schaal en de leegte. Vandaag is het voormalige stationsgebouw een vanzelfsprekend onderdeel van het stadsbeeld. Het vertelt het verhaal van vooruitgang en verwachting, van spoor en bus, van verval en behoud, en uiteindelijk van de vraag hoe een historisch gebouw opnieuw betekenis kan krijgen.

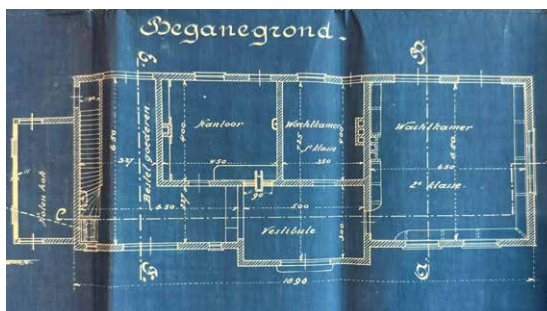
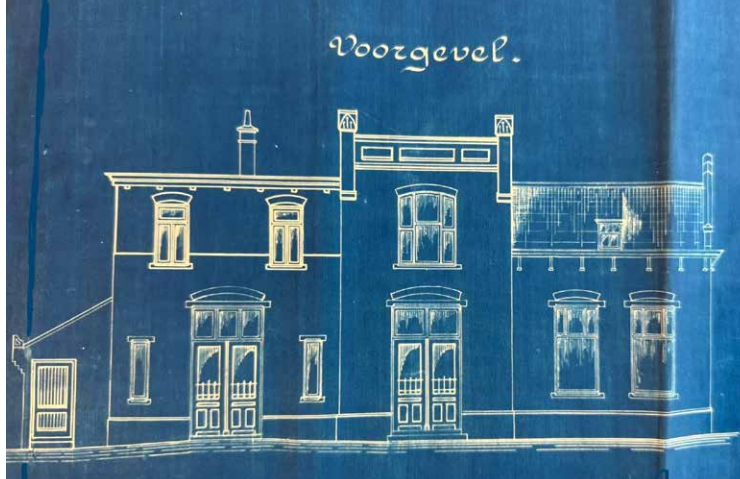
In 1913 werd het stationsgebouw gebouwd door architect L.A.M. Ankersmit, civiel ingenieur bij de Staatsspoorwegen. Het station was bedoeld als eindpunt van de spoorlijn tussen Gouda en Schoonhoven, die in 1914 in gebruik werd genomen. Het station was daarmee ook een teken van de moderne tijd.

Aan het begin van de twintigste eeuw groeide de behoefte aan een betere verbinding tussen Schoonhoven en de rest van de regio. De stad was weliswaar bereikbaar over water en via de weg, maar een railverbinding met Gouda zou nieuwe mogelijkheden bieden. De plek van het station in Schoonhoven werd zorgvuldig gekozen. Dicht bij de stad, met ruimte voor bedrijvigheid. De 16,8 kilometer lange spoorlijn werd op 16 november 1914 geopend.

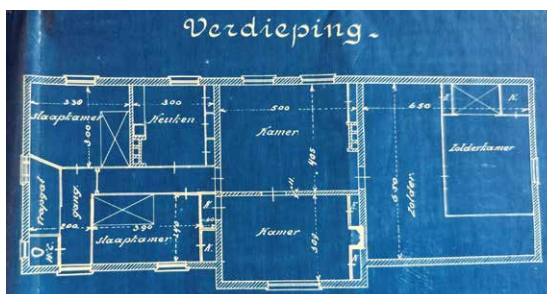
ARCHITECTUUR MET DETAILS

Het stationsontwerp van ingenieur Ankersmit past binnen de ontwikkeling van de stationsarchitectuur aan het begin van de twintigste eeuw. Er was ruimte voor reizigers en personeel, maar ook voor de woning van de stationschef. Het station kreeg een representatieve voorzijde aan de Spoorstraat. De entree was gericht op de stad, terwijl de sporen zich aan de achterzijde bevonden. Daarmee vormde het gebouw een overgang tussen de stad en de wereld van het moderne vervoer.

Ankersmit ontwierp geen puur functioneel gebouw. Het station kreeg een duidelijke uitstraling en een zorgvuldige gevelindeling. Tegelijkertijd bleef het praktisch en over-

Blauwdrukken
van het ontwerp
van het station

zichtelijk. Het was immers in de eerste plaats een vervoersgebouw.

Het station had eclectische en art nouveau kenmerken. De voorgevel had een duidelijke compositie en een herkenbare entree. Baksteen, ramen en decoraties gaven het gebouw een voorname, ingetogen uitstraling. Het station

Op deze lucht-
foto is onderin
de loop van het
spoor te zien,
helemaal links
onderin het
station.

hoefde geen monumentaal paleis te zijn, maar moest wel laten zien dat hier iets belangrijks gebeurde. De verhoudingen van de gevel, de raamindeling, de entree en de manier waarop de dienstwoning in het geheel was opgenomen, gaven het gebouw zijn karakter. Ook de relatie

Nadat de treinverbinding gestopt was, werd het een busstation (foto rond de eeuwwisseling). De bussen staan hier buiten, voor de voormalige remise.

met de erachter gelegen locomotievenloods was belangrijk. Samen vormden zij één functioneel complex.

Het station is door zijn geschiedenis meer dan een oud gebouw. Het is een tastbare herinnering aan een verdwenen vervoerssysteem en aan een periode waarin Schoonhoven zich nadrukkelijker met de regio verbond. Het is dus niet vreemd dat het (zij het pas in 2014) de status van gemeentelijk monument kreeg.

In 1942 verdween de spoorlijn onder druk van de bezetter, maar de verbinding lag vóór de oorlog al onder druk. De autobus en het wegverkeer ontwikkelden zich snel en boden steeds meer flexibiliteit. De relatief korte spoorlijn kon moeilijk concurreren met de nieuwe vervoersmiddelen. De spoorverbinding verdween, maar het vervoersknooppunt in Schoonhoven bleef bestaan. De voormalige locomotievenloods werd daarna gebruikt als busremise en de locatie was een belangrijke halteplaats van het busvervoer van De Twee Provinciën (TP in de volksmond). Eind 2023 stopte de laatste lijnbus voor het station.

EEN NIEUWE FUNCTIE?

De voormalige spoorzone is inmiddels onderdeel geworden van een omvangrijke gebiedsontwikkeling. Op het oude spoor- en remisegebied wordt een nieuwe woonwijk gerealiseerd. Het plan voor de Spoorstraat en Spoorsingel maakt gebruik van de historische structuur van het gebied. Het station blijft behouden en vormt een centraal historisch element in de nieuwe wijk.

De geschiedenis wordt niet uitgewist, maar juist gebruikt als inspiratie. In de nieuwe stedenbouwkundige opzet wordt verwezen naar de voormalige spoorlijn, de historische binnenstad, groenstructuren en zichtlijnen. Het oude station staat daarmee niet langer aan de rand van een verdwenen spoorwegterrein. Het komt opnieuw centraal te liggen in een levendige stadsbuurt.

Er is nog niet besloten wat de functie wordt van het voormalige station. Een woonfunctie ligt voor de hand. Het gebouw bevatte oorspronkelijk al een dienstwoning en wonen kan een goede manier zijn om het monument dagelijks te gebruiken. Een zorgvuldige restauratie, met behoud van de historische indeling en karakteristieke details, zou het gebouw een nieuw leven kunnen inblazen. Toch is er ook wat te zeggen voor een meer openbare functie. Juist doordat het station centraal in een nieuwe woonwijk komt te liggen, kan het meer betekenen dan alleen wonen. Het gebouw zou bijvoorbeeld ook een wijk- en stadshuiskamer kunnen worden. Er zouden kleine tentoonstellingen, lezingen en buurtbijeenkomsten kunnen plaatsvinden. Ook kan de geschiedenis van de spoorlijn Gouda-Schoonhoven, het openbaar vervoer en de ontwikkeling van de Spoorzone worden getoond.

Een combinatie van deze functies is eveneens denkbaar: wonen in een deel van het gebouw en een publieke ruimte in het andere deel. Zo kan het monument worden behouden én een rol spelen in het dagelijks leven van de wijk.

HART VOOR DE WIJK

Ooit kwamen mensen naar het station om te vertrekken en aan te komen. In de toekomst kunnen mensen er samenkomen in een nieuwe woonwijk die de geschiedenis van de plek als inspiratie gebruikt. De toekomst van het gebouw zou daarom niet alleen moeten worden bepaald door de vraag wat technisch of financieel mogelijk is. De wezenlijke vraag is welke rol het station kan spelen in het leven in Schoonhoven. Het zou jammer zijn als het gebouw slechts decor wordt tussen de nieuwe woningen.

Een station is van oorsprong een plek van beweging: aankomst, vertrek en ontmoeting. Ook zonder spoorlijn kan het gebouw die betekenis behouden. Niet langer als eindpunt van de lijn naar Gouda, maar als een nieuw middelpunt van de wijk en van de stad, kortom veerkrachtig vastgoed!

*Animatie van
de situatie nadat
de bebouwing
gerealiseerd
zal zijn.*

Wim van As

De nieuwe bibliotheek

Een gebouw met een rijke historie

De nieuwe bibliotheek van Schoonhoven komt in een gebouw met een rijke historie. En dat is te zien. De langdurige verbouwing van het monumentale pand aan het Doelenplein is met zorg uitgevoerd en heeft veel details van vroeger zichtbaar gemaakt. Details die laten zien hoe dit gebouw in de loop der jaren is gebruikt. Generaties Schoonhovenaren kwamen er over de vloer, maar wel voor heel verschillende doeleinden. De bibliotheek voegt een nieuw hoofdstuk toe aan die historie.

De foto links is uit het begin van de 20e-eeuw.

Foto rechts: de militairen mochten zich ook weleens verpozen, zoals hier (1905, foto: SAMH)

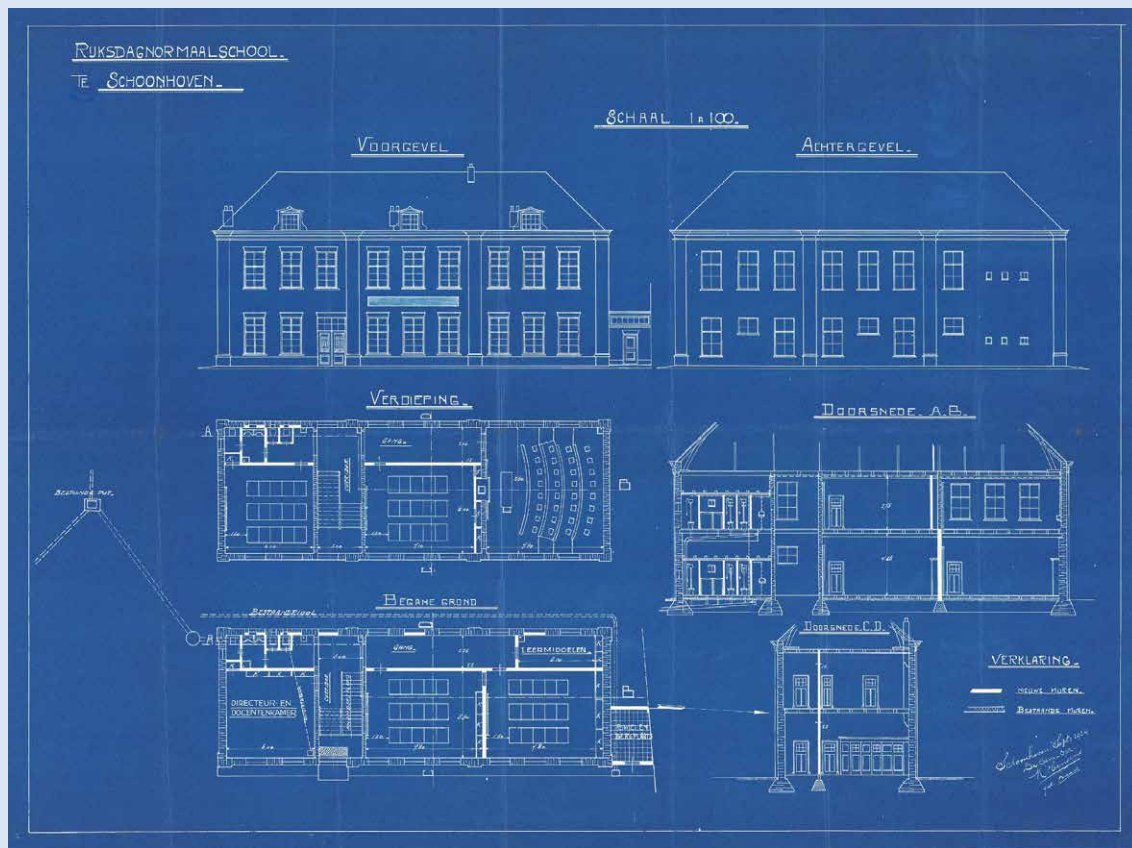
MILITAIRE CANTINE

Even terug naar het jaar 1877. Het is het jaar waarin het Russische Rijk de oorlog verklaart aan het Osmaanse rijk, hetzelfde jaar waarin Thomas Edison zijn fonograaf (de voorloper van de grammofoon) demonstreert en de recordbrekende El Nino van 1877-1878 wereldwijd het klimaat ontregelt. Er volgen extreme droogte en

een wereldwijde hongersnood die miljoenen mensen het leven kost. In Nederland doet een stormvloed de dijken in Groningen doorbreken. Er komen 51 mensen om bij de overstromingen.

Cornelis is 19 jaar oud en hij is via de nationale militie door loting in actieve dienst in het leger terechtgekomen. Na een uitgebreide procedure waarbij hij fysiek, mentaal en

Blauwdruk van de verbouwing in 1924 tot kweekschool.

intellectueel getest werd, is hij geselecteerd voor de gespecialiseerde onderofficiersopleiding in Schoonhoven. Daar staat hij dan. In een wildvreemde stad waar hij niemand kent. Hij is geboren in Rotterdam en is daar op de Stoomboot van Reederij op de Lek gestapt en naar Schoonhoven gevaren. Zijn eerste kennismaking met de historische stad is het uitzicht op de molens, de Veerpoort, het Stadhuis en de Grote Kerk.

Samen met 400 andere militairen wordt hij ondergebracht in de Havenkazerne. Zijn Spartaanse opleiding is begonnen. Een combinatie van fysieke training, omgaan met wapens, wiskunde en meetkunde en praktische oefening. Een jaar eerder, in 1876, was de bouw van de militaire cantine aan het Doelenplein afgerond. Van de oudere militairen begrijpt hij dat dit een welkome plek is waar ze hun afleiding kunnen zoeken. De spaarzame uren die

Op deze foto,
eind jaren '20, is
in het gebouw de
kweekschool
gevestigd

Cornelis voor zichzelf heeft als hij geen corvee of wachtdienst heeft, brengt hij daar door. In het kantinegebouw drinkt hij samen met zijn maten een glas bier en rookt hij de pijptabak die hij dikwijls uit Rotterdam toegestuurd krijgt. In zijn derde jaar trekt hij regelmatig de stad Schoonhoven in. Langzaam maar zeker raakt hij verweven met de lokale gemeenschap.

RIJKSKWEEKSCHOOL

1928, Cor is geboren en getogen in Schoonhoven aan de Haven. Zijn vader is na zijn militaire dienst teruggekeerd in Schoonhoven en zijn ouders hebben een winkel in zijn geboortehuis. Dit betekent 6 dagen per week hard werken. Tussen de bedrijven door is Cor in de winkel te vinden en helpt hij zijn ouders waar nodig. Nederland is in dit jaar middelpunt van de wereld vanwege de Olympische spelen in Amsterdam. Het is hetzelfde jaar waarin de penicilline wordt uitgevonden en Mickey Mouse wordt geboren.

Cor weet van jongs af aan dat hij de winkel van zijn ouders niet zal gaan overnemen. Hij heeft andere ambities, hij wil iets bijdragen aan

de wereld. Hij kan goed leren en wil werken met kinderen. Sinds 1925 is het mogelijk om in zijn eigen stad naar de Rijkskweekschool te gaan. In het voormalige kantinegebouw op het Doelenplein is deze school gevestigd. 1928 is zijn jaar. Hij heeft zich op tijd aangemeld voor de strenge toelatingsprocedure. Hij heeft goede hoop toegelaten te worden. Helemaal klaar voor de intensieve vier jaren waarin theorie- en praktijklessen ervoor gaan zorgen dat hij zijn kennis kan gaan overbrengen op de jongere generatie.

DIENSTENCENTRUM

Eind jaren '70 is Cor terug op de plek waar hij zoveel goede herinneringen heeft. Hij is in 1951 vertrokken uit Schoonhoven om les te geven in Rotterdam, de geboortestad van zijn vader. Met weemoed loopt hij over de Haven, langs het pannenkoekenhuis dat in het Waaggebouw gevestigd is. Hij loopt over het voorplein van het Zilvermuseum. Zijn vader kon mooie verhalen vertellen uit de periode dat de Instructiecompagnie hier gevestigd was en over het

Rechts: het
gebouw werd
vele jaren
gebruikt als
diensten-
centrum, de foto
is uit de 21e eeuw

kantinegebouw aan het Doelenplein. Zijn eigen herinneringen gaan terug naar het begin van zijn professionele carrière. Bijzonder dat zijn vader aan hetzelfde gebouw totaal andere herinneringen had. Wat het nog extra allure geeft, is dat het gebouw, na veel wisselende functies de afgelopen jaren, nu gebruikt wordt als dienstencentrum voor senioren. Zijn moeder drinkt hier na het overlijden van zijn vader dagelijks koffie, speelt spelletjes en kan uren zitten kletsen met oud-Schoonhovenaren. En ze kent er veel, want ze kwamen ooit allemaal in haar winkel aan de Haven.

BIBLIOTHEEK

Het is begin 2027. Russische oorlogen, groot-schalige klimaatverandering, uitvinding van nieuwe medicijnen. Kleine Cor is klaar met zijn dag op de Koningin Emmaschool en opa haalt hem op. Inmiddels hebben ze er sinds begin dit jaar een vast ritueel van gemaakt om na deze schooldag een kopje koffie te drinken en een boek te lezen. Dit doen ze in de bibliotheek aan

het Doelenplein 12, midden in het centrum van Schoonhoven. Een mooie plek, centraal en voor iedereen toegankelijk. Kleine Cor is altijd onder de indruk als hij binnenkomt. Hij stelt zijn opa vele vragen: *‘Wat zijn dat voor tegels? Wat staat er op het hout van die balken? Waar komt die kleur vandaan? Is dit eigenlijk een school?’* Met rust en geduld geeft zijn opa antwoord op al zijn vragen. Die tegels zijn uit de Rijksskweekschoolperiode, de balken horen bij de oorsprong van het gebouw in de militaire fase, daar komt ook de kleur vandaan. Die balken noem je een philibertsant, mooi dat die nu weer in het zicht zijn. *‘Onze familie heeft hier veel herinneringen, laten we nieuwe maken’*, zegt opa.

Onze monumenten zijn van alle tijden en van iedereen. Herbestemmen laat de veerkracht van erfgoed zien. Door herbestemming verandert de functie van een gebouw, maar blijft de ziel behouden. Elke keer een nieuwe laag, elke keer een nieuw verhaal. Van generatie op generatie, van Cornelis tot de kleine Cor.

Bastiaan Schonk

De personages in dit artikel zijn fictief

Vóór de verbouwing tot bibliotheek zag de gevel er nog grotendeels zo uit als het in de 19e-eeuw ontworpen was met 9 vensterassen en 4 pilasters

Links: in 2025 is de verbouwing tot bibliotheek gestart. De hoofddopzet van het monumentale gebouw blijft ongewijzigd. De kleuren die in de 19e eeuw gebruikt werden, worden teruggebracht

An aerial photograph of a church tower, likely the Grote Kerk in Schoonhoven, featuring a prominent weather vane on its roof. The tower is made of brick and has several windows. The background shows a town and some greenery under a clear sky.

Klokkenroof? Nee, of toch misschien.

Over de klok en de klepel!

‘De ondervinding heeft geleerd, dat er in geval van oorlog, veel kans bestaat, dat de klokken (bellen) van kerken, stadhuizen enz. worden in beslag genomen en versmolten, omdat het metaal, waaruit zij zijn gegoten, noodig is voor militaire doeleinden’.

Zo opende een brief van de minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen van 13 april 1939. De schrijver van deze brief had een vooruitziende blik.

Tijdens de Duitse bezetting zijn vele honderden klokken geroofd en omgesmolten tot wapentuig. Over heel wat klokken zijn in historische uitgaven artikelen verschenen.

Maar hoe zat dat in Schoonhoven? Nee, de klokken van de Grote Kerk zijn nooit opgehaald en afgeleverd in het daarvoor ingerichte depot.

VOORUITZIENDE BLIK

Uit de bovengenoemde brief van 13 april 1939 blijkt dat het ministerie de roof van kerkklokken zag aankomen. Er was op dat moment een reële oorlogsdreiging. Daarom wilde het ministerie een overzicht hebben van het aantal klokken in Nederland en hun gewicht. Met de bedoeling,

dat wat er ook zou gebeuren, de mooiste en belangrijkste klokken gespaard zouden blijven. De minister riep ook de gemeente Schoonhoven op de gegevens over de klokken te verzamelen en deze op het toegevoegde formulier in te vullen. Zij adviseerden een ‘betrouwbaar ambachtsman’ hiermee te belasten of de opzichter van gemeentewerken.

DE HEER G.J. LUGARD

In Schoonhoven was G.J. Lugard jr. (1900-1976) al in 1924 als gemeentearchivaris aangesteld. Hij was bij uitstek de geschikte ambtenaar om deze gegevens boven water te toveren. In het desbetreffende dossier vinden we dan ook een met de handgeschreven opgave van de klokken van het carillon en van de Groote of St. Bartholomeuskerk. De gegevens over de klokken van het carillon laat ik nu even buiten beschouwing,

Gerhard Jan Lugard jr.,
(deeltijd) archivaris in
Schoonhoven van 1924
tot 1969

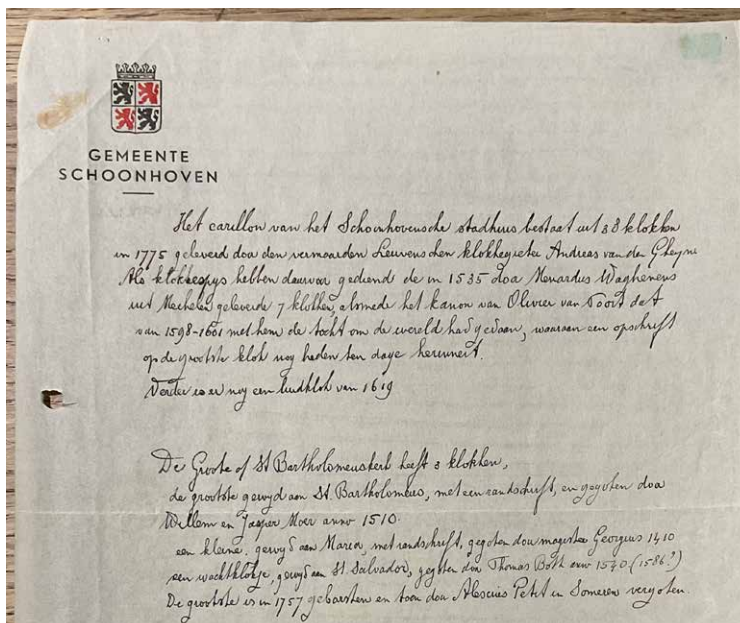
maar wat schreef Lugard over 'onze' klokken? Ik schrijf 'onze', omdat de klokken wel in de kerktoeren hingen, maar niet het eigendom waren/zijn van de kerk. Dat was al sinds het bewind van keizer Napoleon. Hij had beslist dat alle objecten van waaruit militaire observaties konden worden gedaan eigendom werden van de staat. Sindsdien en

tot op de dag van vandaag is het zo, dat de kerktoeren eigendom is van de burgerlijke gemeente (die dan ook verantwoordelijk is voor het onderhoud!) terwijl het kerkgebouw eigendom is van de Hervormde Gemeente Schoonhoven.

INVENTARISATIE IN 1939

'De Groote of St. Bartholomeuskerk heeft 3 klokken. Het grootste is gewijd aan St. Bartholomeus, met een randschrift en gegoten door Willem en Jasper Moer in 1510. Een kleine, gewijd aan Maria, met randschrift, gegoten door magister Georgius 1410. Een wachtklokje, gewijd aan St. Salvador, gegoten door Thomas Both anno 1540 (1586?). De grootste is in 1757 gebarsten en toen door Petit en Someren 'vergoten'.

Tot zover de letterlijke tekst van de aantekening van de heer Lugard.

Overzicht weggevoerde kerkklokken						
Naam van den toren of in het gebouw, uit welke klok afkomstig is	Aantal klokken	Middel-lijn	Gewicht	Jaartal	Vervaardiger	Weggevoerd door
1	2	3	4	5	6	7
De Kerk	1	86 cm	410 kg	1877	-	Frans Driessens, Geldrop 20 Januari 1943

Op de klok staat:

1510
Als St. Bartholomeus van voorheen
Verhoer ik weder mijne stem
Bij leven en bij Requiem
1877
Schoonhoven
Pastoor Bijn

Uit R.K. Kerk te Schoonhoven

Provincie Z.H. , werd op heden Febr 43 een bronzen klok

verwijderd met een diameter van 86 cm en een gewicht van circa 410 kg.

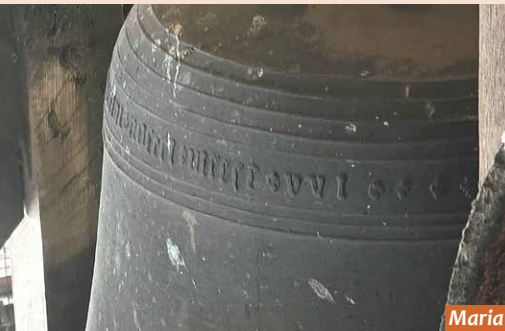
Deze klok werd gemerkt 11-20-1-C

De L. A. Röntgeninspectie Nederland

De Aannemer, M. J. Meulenberg, Heerlen

INVENTARISATIE IN 2026

Over het aantal klokken was vanuit de verzamelde gegevens nog steeds enige onzekerheid. Om daarover duidelijkheid te krijgen heb ik recent de toren beklommen en de klokken geteld. Het zijn er zes.

Maria

1. De **Maria** (kleine- of vesperklok), met een doorsnede van 124,5 cm en een gewicht van 1150 kg. Het randschrift luidt: 'Maria mater domini me fecit Georgius anno domini nostri MCCCCXVI (1416).'

Bertha

2. De **'Kleine Klok'**, met een doorsnede van 69 cm en een gewicht van 200 kg. Het opschrift luidt: 'Soli Deo Gloria, Thomas Both me fecit 1586'.

3. **Bertha**, met een doorsnede van 110 cm en een gewicht van 810 kg. Met onder andere de tekst: 'Ik roope de tied-de, mij wezen ten zege', met de datering 1950.

4. **Theodora Alida**, met een doorsnede van 95 cm en een gewicht van 540 kg. De klok is gegoten in 1951 door gieterij Petit & Fritsen.

5. **Bartholomeus**, met een doorsnede van 80 cm en een gewicht van 340 kg. Deze is gegoten door de gieterij Eysbrants en dateert van 1981.

En tot slot 6. **Andreas**, met een doorsnede van 76,5 cm en een gewicht van 278 kg. Deze is ook in 1981 gegoten door de gieterij Eijsbouts.

Theodora Alida

Bartholomeus

Andreas

KLOKKENROOF

Op 21 juli 1942 kreeg de gemeente Schoonhoven meer te horen over de vordering van kerkklokken. Deze vordering berustte op de 'Verordening van den Rijkscommissaris voor de bezette Nederlandsche gebied no. 79 (metaalverordening)'. De provincie was hiermee belast.

Al in de eerste alinea wordt teruggegrepen op de inventarisatie van 1939/1940. Een deel van de toen geïnventariseerde kerkklokken zou worden gespaard vanwege hun schoonheid (leeftijd) en hun functie (publiek belang). In Schoonhoven ging het om twee klokken die bleven hangen, aangegeven met een M en 205 G (dit was een aanduiding van klokken tot een gewicht van 150 kg.). Voor de M-klok was een certificaat van bescherming afgegeven en de klok was met een witte M gemerkt.

Uit de St. Bartholomeuskerk zijn dus geen klokken weggehaald. Uit een inventarisatie van na de bevrijding bleek dat er maar één klok daadwerkelijk is gevorderd, namelijk de klok van de rooms-katholieke kerk met het opschrift: '1510 Als St. Bartholomeus van voorheen, Verhef ik weder mijne stem. Bij leven en bij requiem. 1877 Schoonhoven, Pastoor Blom'. Deze klok was opgehaald door Frans Driesen uit Geldrop op 20 januari 1943.

MEER VRAGEN DAN ANTWOORDEN?

Maar wat meer gebeurt bij historisch onderzoek: het roept vragen op. In dit geval noem ik er drie. Waar is de klok uit 1510, gegoten door Willem en Jasper Moer gebleven? Waarom werd er in de benaming van de klok in de rooms-katholieke kerk gerefereerd aan 1510? En waarom staat er in een van de 'moderne' klokken een grote, witte M aan de binnenkant? Wie hierover informatie heeft, neme contact op met de Historische Vereniging. Want geschiedenis eindigt nooit.

Huib Geuze

In 1981 werden twee nieuwe klokken gegoten, hier de mannen van gieterij Esbarants aan het werk.

In maart 1982 werden de nieuwe klokken in aanwezigheid van burgemeester A.P. Schouwenaar (r) en Commissaris van de Koningin mr. M. Vrolijk (naast hem) de toren in ghesen; links ds. L. Schaap (Bron: samh.nl)

**— Zondag 31 Aug. j.l. was voor de Ned. Herv. Gem. alhier een dag van be-teekenis en blijdschap. Vele jaren lang was de behoefte gevoeld aan een beter orgel ter begeleiding van het kerkgezag, tot dat het vorige jaar h.b. kerkvoogden besloten, op initiatief van den voorzitter, den heer P. Greup, tot aankoop van een orgel bij den heer M. Vermeulen te Woerden. Al spoedig werd onder leiding van den heer W. van Rossum een begin gemaakt met de plaatsing ervan. Het oude orgel werd weggebroken, welks front een plaats kreeg in een nis aan de westzijde van het kerkgebouw, alwaar het een zeer goeden indruk maakt. Het was een moeilijk en tijdroovend werk dat de heer Van Rossum op zich had genomen voor welks uitvoering hem alle lof toekomt. Het front van het orgel is wat stijl en afwerking betreft geheel in overeenstemming met de z.g.n. Heerenbank en vormt te samen een statig en indrukwekkend geheel, en draagt niet weinig bij tot verfraaiing van het inwendige van het kerkgebouw.

Een instrument met vier levens

In onze stad veranderen er voortdurend allerlei dingen. Verouderde dingen worden weggehaald, er komen nieuwe dingen voor terug. Dat komt vaak doordat ze niet meer bij de smaak van de tijd passen, of omdat ze niet meer voldoen. Zo ging het ook met het orgel in de grote kerk.

Boven: het
kerkinterieur
van vóór 1935
met het 'nieuwe'
orgel op het
doksaal; inzet:
Schoonhovensche
Courant van
3 september 1902

In de 19e eeuw is de muzieksmaak in de kerk flink aan het veranderen, zo ook in Schoonhoven. Het kerkbestuur wil met de mode mee en rond 1900 wordt er daarom rondgekeken of er misschien een orgel te vinden is dat beter aansluit bij de wensen dan het ondertussen zwaar antieke, verouderde orgel. In die tijd zijn er slimme ondernemers die precies inspelen op deze nieuwe trend.

ORGELBOUWER MART VERMEULEN

Eén van hen is Mart Vermeulen uit Woerden. Overal en nergens koopt hij oude orgels op, die hij vervolgens opknapt in zijn kerkorgelfabriek in het centrum van Woerden.

Zo'n tweedehands orgel wordt door het kerkbestuur bij Mart Vermeulen gekocht en op de plek van het oude orgel gezet. Of het is verbouwd of samengesteld uit meerdere orgels is onbekend.

Het Orgel van den Heer P. J. Haanraads te Amsterdam.

De orgels, welke in dit blad besproken worden, zijn of nieuw of vernieuwde instrumenten; van bovengenoemd orgel kan men dit echter niet zeggen. Vele jaren heeft genoemd instrument dienst gedaan in een klooster in Duitschland; door de verbouwing evenwel moest het plaats maken voor een orgel, dat over eenigen tijd zal gebouwd worden. Uit dit laatste kan men zien dat de geschiedenis van het orgel reeds is geëindigd. Toch vond het nog een koper in den heer HAANRAADS, en na tal van wederwaardigheden, en dank zij de bemoeiingen van een bekwamen orgelmaker is het thans geplaatst in de St. Bonifaciuskerk aan het Kastanjeplein alhier, waar het door de welwillendheid van den WelEerw. Heer Pastoor dezer kerk een gastvrije plaats heeft gevonden.

Veel wil ik van het orgel niet meer zeggen, daar de eigenaar mij volmacht heeft gegeven allen, die lust hebben, uit te noodigen door eigen onderzoek de geschiktheid van het instrument te leeren kennen.

Het orgel heeft:

twee klavieren en een vrij pedaal, waarop 26 stemmen zijn geplaatst; wanneer nog eenige gebreken zijn verbeterd, zal men moeten erkennen, dat het orgel een goed figuur kan maken in een ruim kerkgebouw. De orgelmaker, die van het afgedankte instrument een nog goed bruikbaar orgel wist te maken, is de Heer HILBOESEN, gewezen chef der firma YPMA te Alkmaar.

Amst. Juni '96.

A. POMPER.

Artikel uit maandblad Het Orgel van 15 juli 1896

In aantekeningen wordt gesproken over een orgelpijp met daarop het jaartal 1812. Frederik Adolf Tepe (directeur van de Teekenschool) verzorgde de beschrijving van de orgelkas (zo wordt de omtimmering van een orgel genoemd).

Wat we wel zeker weten is dat het orgel eerder in de Bonifaciuskerk in Amsterdam heeft gestaan. Volgens een artikel in maandblad *Het Orgel* is het daar in 1896 geplaatst, nadat het eerder al in een Duits klooster had gestaan. Schoonhoven is dus minstens de derde halte. Op 31 augustus 1902 wordt het 'nieuwe' orgel in Schoonhoven in gebruik genomen.

KERKRESTAURATIE

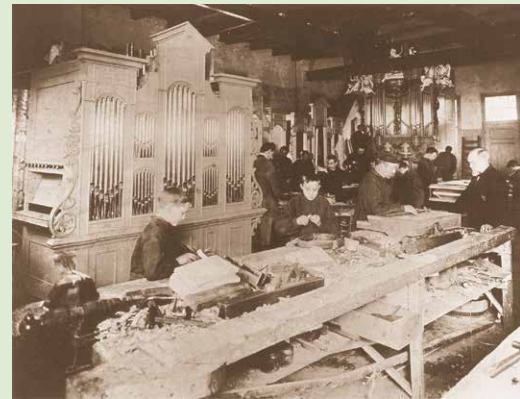
Het is ongeveer 25 jaar later als de kerk ingrijpend wordt gerestaureerd. De toren wordt verstevigd en het kerkinterieur gemoderniseerd naar de ideeën van de jaren '30. Voor het oude orgel met klassieke kas is geen ruimte in de ogen van de architect. De oude kas moet verdwijnen, maar het pijpwerk krijgt nog een vierde kans.

Het krijgt een nieuw jasje en wordt in twee moderne kassen onder de toren gezet. Orgelbouwer A.S.J. Dekker uit Goes maakt er weer een spelend geheel van.

In 1975, na een loopbaan vol verhuizingen en gedaante-verwisselingen is het verhaal uit voor dit orgel. In de grote kerk aan de Haven herinnert sindsdien alleen nog een foto (zie hiernaast) aan het oude instrument.

Ondertussen klinkt in de voormalige orgelfabriek van Mart Vermeulen in Woerden getimmer. Niet van orgelbouw, maar van timmerlui, die het pand tot woningen verbouwen.

Jan de Vries

De orgelfabriek van Mart Vermeulen in Woerden, omstreeks 1922

Het orgel in zijn laatste gedaante: opgesteld in 2 kassen waardoor het raam ertussen zichtbaar is; kleurenfoto is uit de zestiger jaren

Mitterreithers schuilkerk- orgeltje

Wist je dat het orgeltje van de rooms-katholieke Sint Bartholomeuskerk aan de Wal – evenals dat van de Oud-Katholieke Sint Bartholomeuskerk – een Rijksmonument is? Het heeft zich door de eeuwen heen kranig gedragen en een mooie klank behouden, dankzij goed restauratie- en onderhoudswerk.

In 1970 werd het orgel onder toezicht van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg gerestaureerd door de firma Adema-Schreurs te Amsterdam. In 2005 volgde weer een restauratie, nu door fa. Gebr. van Vulpen te Utrecht (thans Elbertse & Van Vulpen Orgelmakers). Pijpen werden hersteld, want die waren ingezakt en erg vervuild. Ze werden goed schoongemaakt, zodat het orgel na bijna tweeëneenhalve eeuw weer in een goede conditie is.

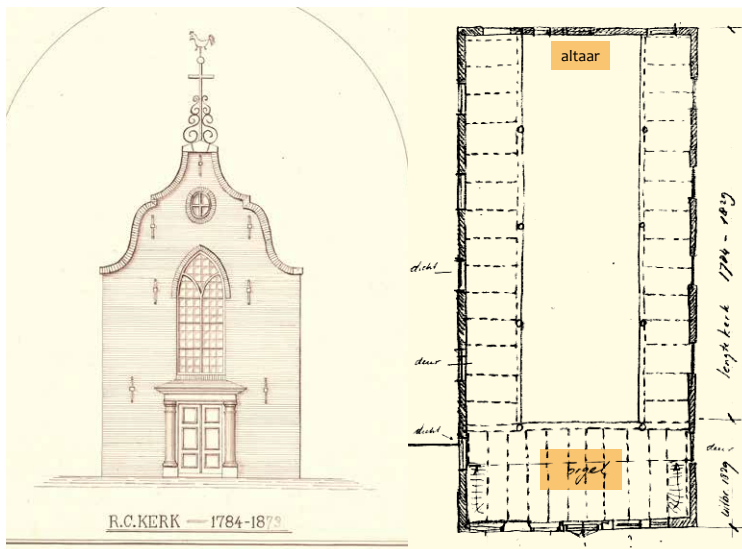
IN DE SCHUILKERK

Dit bijna 250 jaar oude orgel (rijksmonument) uit 1784 stond ooit in het rooms-katholieke kerkgebouw (later Plateelfabriek) aan de Wal. Aan de Wal- of oostzijde stond het altaar; er recht tegenover stond dit orgeltje op de galerij (zie de plattegrond hiernaast). Sommige bronnen (begin van 19e eeuw) spreken over een ander orgeltje; dan is het huidige orgel er enkele jaren later gekomen, maar het is ook mogelijk dat dit tóch het huidige orgel betrof.

MITTERREITHER-ORGEL

Het orgel werd in 1784 gemaakt door de in 1732 te Graz (Oostenrijk) geboren Johannes Josephus Andreas Mitterreither. Deze telg uit een oud orgelbouwersgeslacht kwam rond 1755 naar Nederland en ging werken bij de Rotterdamse orgelbouwer J.J. Moreau. In 1761 trad hij in dienst bij H.H. Hess te Gouda. Acht jaar later startte hij zijn eigen bedrijf in Leiden.

In de Sint Janskerk te Gouda staat ook een Mitterreitherorgeltje, terwijl het hoofdorgel van Moreau is. Mitterreither bouwde voor de kerk in Schoonhoven een orgel met één klavier van

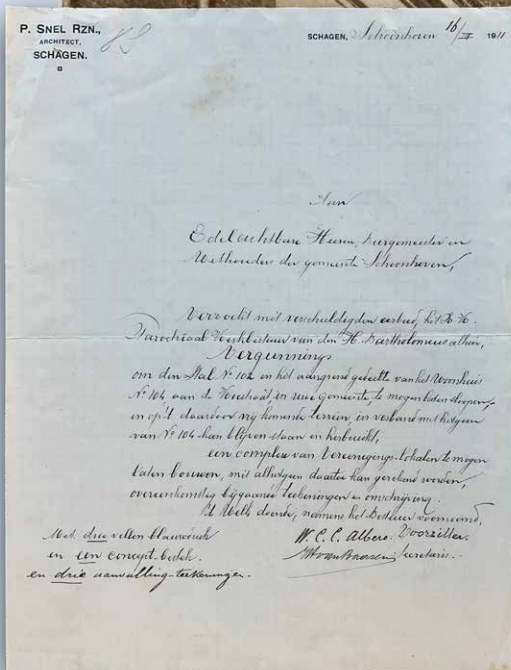
Het orgel verhuisde in 1874 van de galerij in de oude kerk naar de nieuwe kerk

51 toetsen en een 'aanhangend pedaal' (pedaal is verbonden aan linker 20 klaviertoetsen). Het pedaal heeft dus geen eigen registers; met je linker- en rechterhand kun je zo verschillende klanken spelen.

Leo de Kluijver

verbonden met het pedaal

Koestraat met
R. K. Par. Vereenigingsgebouw.
SCHOONHOVEN.

Verbindend verblijf

Het fonkelnieuwe
parochiehuis Sint
Jozef in 1913 in de
Koestraat; inzet:
de aanvraag
voor de bouw-
vergunning die is
ondertekend door
pastoor Albers,
drijvende kracht
achter het project

Koestraat 102-104 herinner je je misschien nog als het pand van 'De Bouwmarkt', de doe-het-zelfzaak in de Koestraat, die je vanaf de Havenstraat binnenging voor hout, spijkers of goed advies over gereedschap en bouw materiaal. Voordien was dat het Rooms-Katholiek Parochiaal Vereenigingsgebouw, zoals je kunt lezen op de voorgevel.

Het statige pand verrees er medio 1911 en was een lang gekoesterde wens van de parochie en van pastoor W.C.C. Albers. Deze riep tijdens de vierde jaarvergadering van de Rooms-Katholieke Sint Joseph-vereeniging op 25 september 1910 op 'tot stichting van een gebouw, ten dienste der St. Joseph-vereeniging.' Hij was niet alleen een

man van plannen en dromen, maar hij stuurde ook aan op uitvoering.

SINT JOZEFVEREENIGING

De rooms-katholieke vereniging leek op een gilde. Sint Jozef was patroon van timmerlieden! En aan het begin van de 17e eeuw stond er in de

Voor de togen in de achtergevel van het St. Jozefshuis poseert het orkest van voornamelijk militairen; ca. 1920

Lange Weistraat aan de oostkant een huis met timmerwerkplaats waar *Sint Joseph uythangt*. Maar of dát de reden was voor de naam van de vereniging en het gebouw, waarvan de eerste steen op 29 juli 1911 werd gelegd, is niet zeker.

Het verenigingsleven binnen de rooms-katholieke zuil was samengebundeld in de Sint Jozefvereniging. Die bestond o.a. uit de R.K. *Gemengde Zangvereniging*, de Schoonhovense afdeling van de *Roomsch Katholieke Bond van Goud- en Zilversmeden Sint Eligius*, de R.K. *Toneelvereniging Eendracht maakt ons Genoegen*, de R.K. *Kiesvereniging* en het *Roomsk-Katholiek Militair Tehuis* in de stad dat toen ook een nieuw onderkomen zocht. Dit tehuis werd mede een financiële drijfveer voor dit nieuwe verenigingsgebouw. Toen de kazerne in de jaren '60 in onbruik raakte, raakte het parochiehuis in financiële zorgen en vonden de verenigingen een onderkomen in *De Overkant*, tegenover de kerk.

DE DAAD BIJ HET WOORD

Er was dus in 1910 een gezamenlijk gebouw nodig, zo vonden de parochie en haar pastoor, als verbindend verblijf.

Pastoor A. de Korte schreef in 1984 in het boekje 'R.K. Bartholomeuskerk Schoonhoven 200 jaar': *De parochianen van de H. Bartholomeuskerk hadden een mooie, eigen kerk. Later een mooie eigen parochieschool. Bleef nog een verlangen naar een parochiaal verenigingsgebouw. Men had een terrein op het oog, in de Koestraat, dat een oppervlakte had van 29 bij 47 meter. In de zomer van het jaar 1910 werd dit terrein gekocht door het kerkbestuur van f 9.775,-. Nog datzelfde jaar werd besloten tot de bouw van een R.K. verenigingsgebouw over te gaan onder leiding van de heer P. Snel, architect te Schagen. Het moest een gebouw worden, waarin alle katholieke verenigingen hun bijeenkomsten en vergaderingen zouden kunnen houden. En omdat het lokaal van de R.K. milit. ver. te klein was geworden, werd besloten op de voorbouw een verdieping te bouwen, ten gerieve van de militairen. Als huur zouden zij betalen: f 350,- per jaar.*

De St. Jozefvereniging verklaarde zich bereid jaarlijks een huur te betalen van f 500,- terwijl het winkelhuis met kantoor en erf aan de straatzijde – breed 12 meter en diep 47 meter verhuurd

Pastoor
Willem Cornelis
Christiaan Albers
begon in 1888 als
kapelaan in de
Nicolaaskerk en
in de Vondelkerk
te Amsterdam;
werd pastoor in
de St. Bonifatius-
kerk aldaar; in
1910 werd hij
pastoor in
Schoonhoven.
Bron: Amster-
dams Archief

Vooraanzicht aan de kant van de Koestraat, nummer 102-108

Rechts: de
toneelzaal in de
gloriedagen

werd aan de heer Hehewerth voor een jaarlijkse som van f 350,-.

Voor de plaatsing van het nieuwe gebouw bleef over een terrein van 17 bij 47 meter. In het begin van het volgende jaar kwam de machtiging voor de bouw. Een geldlening werd afgesloten van f 26.000 voor ten hoogste 4%.

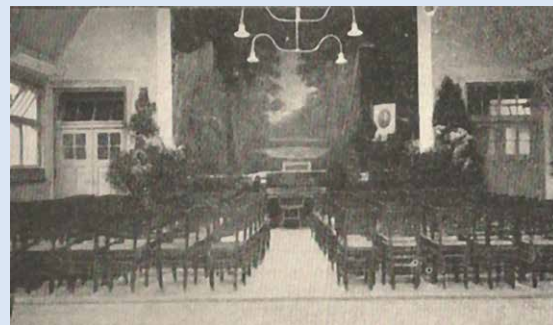
HEHEWERTH

De rooms-katholieke parochie kocht de panden Koestraat 102-108 van de in Rotterdam geboren Frans Hendrik Hehewerth (1843-1912), grossier in koloniale waren. Zijn zoons Gijsbertus en Willem Hehewerth zetten de zaak van hun vader voort. Zelf had Hehewerth sr. Koestraat 102-104 in 1882 van de weduwe van Rolla Boeck, loodwitfabrikant, gekocht. De panden 106-108 had hij in 1867 gekocht van winkelierster Jacoba Adriana Wagchem, weduwe van Dirk van der Burg.

DE BOUWERS

In 1911 werden twee panden afgebroken voor de realisatie van het Sint Jozefshuis. *In overleg met de architect werd besloten, om aan de heer*

De zaal van het
Militair Tehuis op
de tweede etage,
waar nu de
woning van
Frank en Poula
Peltenburg is

Peltenburg – timmerman – te vragen, of hij bereid was met de heer de Bouter – metselaar – het bouwwerk aan te nemen. De inschrijving van de heer Peltenburg bedroeg: f21.900,-. Hierbij kwamen dan nog de kosten van gas en

H. Peltenburg

Hendrik Peltenburg werd in 1855 geboren in Haarlem (zoon van scheepsbouwer Cornelis Peltenburg en Margaretha Kaptein). Hij verloor zijn moeder toen hij

nog maar twee jaar was. Drie jaar later hertrouwde zijn vader met Maria Anna Dusseldorp. In juli 1874 vertrok Hendrik naar Oudewater en twee maanden later naar Hoenkoop. Hij trouwde te Schoonhoven in 1879 met Annigje Stravers uit Willige Langerak. Hij was stadstimmerman en werd de oprichter van bouwbedrijf Peltenburg.

waterleiding en het honorarium van architect en opzichter. De bouw werd aan Peltenburg gegund.

Bedoeld is de aannemer Hendrik Peltenburg (meestertimmerman) uit Schoonhoven. De architect was Petrus Snel Rzn (in 1860 geboren in Medemblik) uit Schagen.

ALLERLEI VERBOUWINGEN

In 1931 werd onder de veranda een brandvrije cabine gerealiseerd door aannemer C.J. van der Pauw. In 1961 werd door de firma Peltenburg nog een uitbreiding gemaakt voor het Katholiek Militair Tehuis (terwijl dat enige jaren later verdween) en ergens in die tijd is ook de toneelzaal nog vergroot door Peltenburg.

In 1968-1969 werd het voormalig Sint Jozefgebouw – dat door Peltenburg Bouwmij was gekocht – verbouwd tot bedrijf met werkplaats en kantoor. In 1977 werd nog een wijziging aangebracht van de ingang van de werkplaats en in 1992 – de Bouwmarkt van Henny Peltenburg was toen in vol bedrijf tot 2007 – kreeg de achtergevel aan de Havenstraat een nieuwe ingang. Toen de Bouwmarkt ophield, werd een plan gemaakt het gebouw af te breken. Projectontwikkelaar Arjan Verstoep had een ander idee: het gebouw renoveren en ombouwen tot woonappartementen. Zo bleef dit monument gespaard en kreeg het een nieuwe bestemming.

DE HUIDIGE SITUATIE

In 2010-2011 renoveerde Verstoep Bouwadvies en Architectuur het Jozefhuis, zoals het nog steeds wordt genoemd, vertelt Poula Peltenburg-

Schouten, die er met haar man Frank in de voormalige KMT-zaal woont. Parkeerplaatsen zijn in de vroegere toneelzaal gerealiseerd. In het oude pand zijn drie appartementen gemaakt en een *mancave*. Aan de kant van de Havenstraat verrezen vier stadswoningen en samen met de bewoners van 106 en 108 vormen zij een VvE.

De hal in 2016

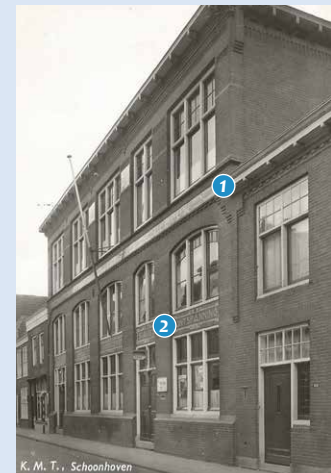
Vergaderen gebeurt in de genoemde *mancave* van Frank en Poula, beneden, waar vroeger deels de kroeg was. Het pand heeft vandaag de dag dus nog steeds iets in zich van een verbindend verblijf!

Leo de Kluijver (met dank aan Ben, Frank en Poula

Peltenburg en Arjan Verstoep)

Zicht op
De Bouwmarkt
circa 2000 Foto:
J. Woltersen.
samh.nl

De geglazuurde tegels
tussen de ramen (2), met
'St.JOSEPH, ARBEID,
GODSDIENST, St.AUGS,
ONTSPANNING' gingen
verloren, maar die (1) met
de naam zijn hersteld

Het stadhuis

Uit de kunst

Toen Brams Herens in 2024 deze aquarel van het stadhuis maakte, was dit het oudste Nederlandse stadhuis dat nog als zodanig in gebruik was. Het gebouw heeft bijna 600 jaar overleefd en lijkt dus echt 'veerkrachtig erfgoed'.

In de zomer van 2026 zijn de burgemeester en de ambtenaren er definitief uit vertrokken. Het gebouw staat op dit moment leeg. Het gemeentebestuur staat nu voor een keuze. Zien zij het als vastgoed dat verkocht kan worden, zoals in Haastrecht, of als een uniek monument dat ook voor toekomstige generaties een publieke functie verdient? In Nieuwpoort, Ameide en recent ook in Gouda is dáárvoor gekozen. De veerkracht van dit erfgoed staat niet ter discussie, de veerkracht van het gemeentelijk beleid des te meer.

Peter van der Zwaal (met dank aan Bram Herens)